

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

เพื่อสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ได้กำหนดไว้ ที่ต้องการข้อมูลเพื่อชี้ให้เห็นถึงพลวัตของการเปลี่ยนแปลงชุมชนอย่างต่อเนื่อง จึงจำเป็นต้องอาศัยการวิจัยแบบเจาะลึก เพื่อหาความสัมพันธ์ของกระบวนการเปลี่ยนแปลง โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

แหล่งข้อมูลที่ใช้วิจัยในการศึกษาครั้งนี้มีดังนี้

1. ข้อมูลจากเอกสาร ในการศึกษาเกี่ยวกับสภาพทั่วไป และการเคลื่อนตัวทางด้านประวัติศาสตร์ของชุมชน ที่เป็นผลมาจากกนนโยบายของรัฐบาลและการเปลี่ยนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองนอกชุมชน เช่น ประวัติศาสตร์ล้านนา (สรวิศ อ่องสกุล , 2529) นายทุนพ่อค้ากับการก่อตัวและขยายตัวของระบบทุนนิยมภาคเหนือ พ.ศ. 2464-2523 (ปลายอ ชะนะนที , 2530) รัฐกับหมู่บ้านในไทยคดีศึกษา (อนันต ภูษงค์กุล , 2533) วิวัฒนาการการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง , บก. , 2534) อนุสรณ์การเปิดที่ดินจัดสรรบ้านก้อทุ่ง (กรมที่ดิน และจังหวัดลำพูน, 2509) ข้อมูลพื้นฐานการพัฒนาชนบท กษ. 2 ค. และ จปฐ. (2531, 2533) และเอกสารของทางราชการและหน่วยงานเอกชนที่ได้รวบรวมไว้เป็นต้น

2. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงในสายตาของผู้ร่วมกระทำทางสังคม ที่มีบุคคลเกี่ยวข้องหลายฝ่ายจึงได้แบ่งข้อมูลจากการสัมภาษณ์ดังนี้

2.1 เจ้าหน้าที่ของรัฐและอดีตเจ้าหน้าที่ที่เคยทำงานในพื้นที่ เช่น เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่ตำรวจ เจ้าหน้าที่อนามัยและมาลาเรีย ครู เป็นต้น

2.2 ผู้คนที่ศึกษา ที่เป็นผู้นำแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้นำระดับรองที่เป็นกรรมการหมู่บ้าน(กม.) และกรรมการกลุ่มต่างๆในชุมชน

2.3 ผู้อาวุโสในแต่ละหมู่บ้าน และประชาชนทั่วไปทั้งในและนอกตำบล

3. ข้อมูลจากการสังเกตพฤติกรรมความเคลื่อนไหวของชุมชน จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปใช้ชีวิตร่วมในชุมชน 2 ช่วง คือ ช่วงแรก กรกฎาคม 2532 - พฤษภาคม 2533 และช่วงเดือนมกราคม 2535 - เมษายน 2535 รวมระยะเวลา 15 เดือนโดยเข้าไปเป็นช่วง

วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล

การเก็บและรวบรวมข้อมูลเพื่อศึกษาการเป็นผู้นำในชนบทในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้

1. การเก็บและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆที่ได้รวบรวมไว้ ที่เกี่ยวข้องกับสภาพทั่วไปของชุมชน ประวัติการก่อตั้งของชุมชน ช่วงระยะเวลาที่สำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชน การคมนาคมติดต่อกับภายนอกชุมชน บริการสาธารณะในชุมชน จากเอกสารแหล่งข้อมูลที่ได้รับไว้ในข้อที่ 1

2. การเก็บและรวบรวมข้อมูลในสนาม

2.1 การทำความรู้จักชุมชน ผู้วิจัยได้เข้าไปใช้ชีวิตร่วมอาศัยในชุมชน เพื่อสังเกตพฤติกรรมความเคลื่อนไหวทั่วไปของชุมชนในระยะแรก และทำความรู้จักผู้นำชุมชน ผู้นำระดับรอง และชาวบ้านทั่วไปในฐานะผู้วิจัยเป็นพัฒนาการประจำตำบล จึงทำให้สะดวกต่อการสร้างความคุ้นเคยตอบทบทวนในการใช้ชีวิตร่วมในชุมชนของผู้วิจัย หลังจากผู้วิจัยคุ้นเคยกับผู้นำชุมชนได้ระยะหนึ่งแล้ว จึงได้เริ่มสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวของชุมชน ที่ผู้ให้ข้อมูลทั้งผู้นำชุมชนและผู้อาวุโสในแต่ละหมู่บ้านต่างให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ผู้วิจัยจึงถูกชุมชนรู้จักในฐานะเจ้าหน้าที่ที่สนใจเรื่องราวปัญหาของหมู่บ้าน จากรากเง้าทางประวัติศาสตร์ของชุมชน ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนต่อการสะท้อนสภาพปัญหา ที่เป็นผลกระทบจากนโยบายการสร้างเขื่อนของรัฐบาล

ผู้วิจัยไม่ได้บอกหัวข้อวิจัยโดยตรงต่อชุมชนว่าจะศึกษาเรื่องผู้นำ แต่ได้บอกว่าการต้องการรวบรวมข้อมูลที่เป็นประวัติศาสตร์ของชุมชน เพื่อทำความเข้าใจและนำไปวางแผนในการพัฒนาโดยมุ่งหวังให้ได้ข้อมูลที่เป็นธรรมชาติมากที่สุดต่อบทบาทของเจ้าหน้าที่พัฒนาการ

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยก็มีปัญหาในการสืบค้นเรื่องราวบาดแผลความขัดแย้งระหว่างบุคคล ในหมู่บ้านที่มีความขัดแย้งในหมู่บ้านสูง โดยผู้ให้ข้อมูลที่ เป็นผู้สัมภาษณ์จะหลีกเลี่ยงในการตอบคำถามโดยตรง ผู้วิจัยจึงใช้วิธีสอบถามจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญในหมู่บ้านข้างเคียง

2.2 การสัมภาษณ์ ในการศึกษาคั้งนี้ ได้กำหนดให้มีการสัมภาษณ์ทั้งแบบมีโครงสร้างและแบบไม่มีโครงสร้าง เริ่มต้นด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างในระยะแรกเพื่อให้เกิดความคุ้นเคยกันในระดับหนึ่งก่อน โดยจะเป็นการเล่าและพูดคุยเกี่ยวกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงเรื่องราวและเหตุการณ์ที่คนรุ่นก่อนได้เล่าได้ หลังจากนั้นจะใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างในภายหลัง โดยสัมภาษณ์ถึงชีวประวัติของผู้ให้ข้อมูล การสร้างวัด โรงเรียน เป็นต้น โดยจะสรุปข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลคนหนึ่ง นำไปตรวจสอบกับอีกคนหนึ่งอยู่ตลอดเวลาจนกว่าจะได้ข้อมูลที่ตรงกันแต่เมื่อได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่ไม่ตรงกันก็จะคำนึงถึงสถานการณ์และบทบาทของผู้ให้ข้อมูลต่อความสัมพันธ์กับข้อมูลนั้น และตรวจสอบซ้ำภายหลังกับคนเดิมอีกครั้งหนึ่ง เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนไป

ข้อมูลเกี่ยวกับความรู้สึกของชาวบ้านทั่วไปต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงและต่อบทบาทหน้าที่ของผู้เฒ่าในสถานการณ์ต่างๆ นั้นได้ใช้การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง และไม่จดบันทึกต่อหน้า แต่จะเป็นการพูดคุยไปเรื่อยๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ เป็นธรรมชาติในสายตาของชาวบ้านการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่วิจัยจะใช้แบบไม่มีโครงสร้างการจดบันทึกข้อมูลต่อหน้าผู้ให้ข้อมูล เมื่อผู้วิจัยมีความคุ้นเคยแล้วและข้อมูลนั้นไม่เกี่ยวข้องกับผู้ที่สัมภาษณ์โดยตรง

2.3 การสังเกต ในการศึกษาคั้งนี้ ได้ใช้การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมนั้นผู้วิจัยได้ไปคลุกคลีสนทนอยู่ในหมู่บ้านแต่ละแห่งผลัดเปลี่ยนกันไป เพื่อสังเกตวิถีชีวิต วิธีการผลิต ความขัดแย้ง ท่าทีในความสัมพันธ์และเครือข่ายระหว่างบุคคล ท่าทีของผู้เฒ่าในการประชุมต่างๆโดยผู้วิจัยอยู่ในเหตุการณ์

การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยจะถามถึงเหตุการณ์ความขัดแย้ง จากท่าทีและความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูลต่อเหตุการณ์นั้นๆ โดยผู้ให้ข้อมูลไม่รู้ตัว

การสังเกตแบบมีส่วนร่วมได้ทำไปพร้อมกับการสัมภาษณ์ เพื่อดูท่าทีความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูลไปด้วย

การรวบรวมข้อมูลเพื่อศึกษาการเป็นผู้นำในชุมชนครั้งนี้ มุ่งศึกษาข้อมูลที่ได้จากปฏิ
กิริยาและท่าทีจากสายตาของบุคคลที่เป็นประชาชนทั่วไป ตอบทบทวนท่าทีและพฤติกรรมของผู้นำใน
สถานการณ์การเปลี่ยนแปลง ที่มีลักษณะสัมพันธ์กับปรากฏการณ์รอบข้าง

บทบาทของผู้วิจัย

ผู้วิจัยได้เข้าไปในพื้นที่ศึกษา โดยมีฐานะเป็นพัฒนากรประจำตำบล ซึ่งมีบทบาทต่อ
ชุมชนที่ศึกษาอยู่ 4 ประการ คือ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์ , อ้างแล้ว หน้า 194-195)

1. เป็นที่ปรึกษา โดยให้คำปรึกษาแนะนำ ข้อมูล วิธีการแก้ไขปัญหาแล้วให้ชาวบ้าน
เป็นผู้ตัดสินใจ

2. เป็นผู้ให้การศึกษา คือ เป็นผู้ให้ความรู้แก่ชาวบ้านที่เกี่ยวข้อง และสัมพันธ์กับปัญ
หาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดปัญญา อันจะทำให้ชาวบ้าน สามารถตัดสินใจได้
อย่างชาญฉลาด สามารถแก้ไขปัญหาของตนเองและท้องถิ่นได้

3. เป็นนักรวมกลุ่ม หมายถึง การสามารถชักนำใจชาวบ้าน ที่มีความแตกต่างกัน
ด้านความรู้ ความคิด การศึกษา อาชีพ ฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคมให้สามารถ รวมกลุ่มกันได้
เพื่อระดมพลังในการแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชน

4. เป็นสื่อกลาง คือ เป็นตัวกลางระหว่างชาวบ้านฝ่ายหนึ่งกับรัฐบาลอีกฝ่ายหนึ่ง ใน
การสะท้อนปัญหาและความต้องการของชาวบ้านและนำเสนอศักยภาพในการส่งเสริมและเพิ่มพูนการ
แก้ไขปัญหาของชาวบ้านให้มากขึ้น

และมีหน้าที่ในการจัดเก็บและรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของตำบล เพื่อนำไปวางแผนใน
การพัฒนาตำบล ซึ่งจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับผู้นำชุมชนและชาวบ้าน ผู้วิจัยจึงอยู่ในฐานะที่เป็นผู้ร่วม
แสดงคนหนึ่งในชุมชนที่เข้าศึกษา

ผู้วิจัยได้เข้าไปทำงานในพื้นที่วิจัย 2 ช่วงคือ ระหว่างเดือน กรกฎาคม 2532 ถึง
พฤษภาคม 2533 และช่วงเดือน มกราคม 2535 ถึง เมษายน 2535 โดยได้เข้าไปพักอาศัย
นอนตามบ้านผู้นำที่เป็นทางการ และผู้นำที่ไม่เป็นทางการในทุกหมู่บ้านผลัดเปลี่ยนกันไป โดยเฉลี่ย

แล้วผู้วิจัยก็ถือโอกาสได้สังเกตแบบมีส่วนร่วมในกระบวนการให้การศึกษาชุมชน และในงานประเพณีหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาการ เป็นผู้นำในชนบทในครั้งนี้ ได้กำหนดประเด็นในการวิเคราะห์ดังนี้

1. การวิเคราะห์เครือข่ายของผู้นำชุมชนกับผู้มีอำนาจและอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองภายนอกชุมชน โดยจะวิเคราะห์ให้เห็นถึงการเข้ามาของอำนาจและอิทธิพลภายนอกจากปัจจัยความต้องการผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรของชุมชนที่มีเงื่อนไขจากการเปิดโอกาสตามกฎหมายตามนโยบายของรัฐและกิจกรรมกึ่งนิติกฎหมายที่มีการร่วมมือกันให้ได้รับความสะดวกจากผู้มีอำนาจภายนอกชุมชน หรืออำนาจรัฐท้องถิ่น จากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่มีความสะดวกในการติดต่อสัมพันธ์กัน

ส่วนเครือข่ายภายในชุมชนจะวิเคราะห์ถึงเครือข่ายเครือญาติ และเครือข่ายการให้การอุปถัมภ์ของผู้นำต่อประชาชนทั่วไป

2. การวิเคราะห์ถึงบทบาทและท่าทีของผู้นำนั้น จะวิเคราะห์ให้เห็นถึงบทบาทและท่าทีของผู้นำที่ได้เจรจาประนีประนอม และต่อรองกันในฐานะที่ผู้นำเป็นนายหน้าหรือตัวแทนของชุมชน ภายใต้อาณัติของการเปลี่ยนแปลงที่เคลื่อนไหวเป็นพลวัตรอย่างต่อเนื่องในแต่ละยุคที่มีลักษณะของความสัมพันธ์เชิงซ้อนของผู้นำหรือผู้นำกับสมาชิกในครอบครัวได้แสดงร่วมกัน

3. การวิเคราะห์กระบวนการขัดเกลาผู้นำนั้น จะเป็นการแยกแยะ ถึงเบื้องหลังครอบครัวการศึกษา ชีวิตและประสบการณ์ของผู้นำที่มีสถาบันต่าง ๆ ในชุมชนและปฏิกิริยาของผู้ชมและประชาชนทั่วไป ในการสนับสนุนหรือคัดค้านต่อท่าที บทบาท พฤติกรรมของผู้นำ เพื่อเห็นลักษณะที่ผู้นำ สามารถสร้างบารมีและแสดงถึงอำนาจในการควบคุมพฤติกรรมต่างๆ ในชุมชน ที่มีลักษณะแตกต่างกันของผู้นำแต่ละคน และเป็นพลวัตรตามปฏิกิริยาของผู้ชม

การสรุปผลข้อมูลที่จะนำมาวิเคราะห์นั้น จะนำข้อมูลที่สรุปไปตรวจสอบกับผู้นำที่มีข้อมูล

คนอื่น ๆ จนกว่าจะได้ข้อมูลที่เหมือนกัน หรือไปในทิศทางเดียวกัน แต่ในกรณีที่ได้ข้อสรุปที่แตกต่างกัน ก็จะพิจารณาถึงความแตกต่างของสถานะผู้ให้ข้อมูลต่อข้อมูลที่ได้รับ โดยจะตรวจสอบกับบุคคลที่ไม่ได้มีส่วนได้เสียกับข้อมูล หรือนำข้อมูลนั้นไป ผู้ให้ข้อมูลเดิมอีกครั้งในสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป

การแสดงผล และรายงานผลจะใช้สถิติเชิงพรรณนาอย่างง่าย เพื่อแสดงผลการเรียนรู้ในครั้งนี้

เหตุผลในการเลือกพื้นที่วิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ตำบลก้ออำเภอ จังหวัดลำพูน ซึ่งมีจำนวน 4 หมู่บ้านคือ บ้านก้อทุ่ง บ้านก้อหนอง บ้านก้อจอก (บ้านหล่าย) และบ้านก้อท่าเป็นพื้นที่ในการศึกษา เนื่องจาก

1. เป็นชุมชนที่อยู่ชายขอบอำเภอรุณ สามารถเป็นตัวแทนของชุมชนชนบทในภาคเหนือที่พอจะเห็นร่องรอยของหมู่บ้านที่พัฒนาจากชุมชนบ้านป่าในอดีตที่อยู่ห่างไกลจากอำเภอรุณ มีกระบวนการแก้ไขปัญหาที่มาจากการพึ่งตนเองทั้งในด้านการตัดสินใจ และการควบคุมพฤติกรรมโดยคนในชุมชนมาก่อน

2. มีปัญหาการใช้ทรัพยากรของชุมชน โดยเฉพาะด้านป่าไม้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ติดกับป่าอนุรักษ์ของทางราชการ มีพัฒนาการของการตัดไม้ทำลายป่าในรูปแบบต่างๆ ทั้งที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย

3. มีผู้นำและเครือข่าย ความสัมพันธ์กับอำนาจ และอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองทั้งในและนอกชุมชน มากพอที่จะทำการศึกษาค้นคว้าได้

4. เป็นชุมชนที่ไม่ใหญ่จนเกินไป คือมีขนาดประมาณ 400 กว่าหลังคาเรือน

5. ได้รับความร่วมมือในการเก็บข้อมูล

6. มีระดับของการพัฒนาโดยเฉลี่ยต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามระบบ กชช. 2ค และความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) เป็นหมู่บ้านล่างหลัง 3 หมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านปานกลาง 1 หมู่บ้าน (บ้านก้อทุ่ง)